

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

PEDAGOGICAL STUDIES OF TOLERANCE

Стаття присвячена дослідженню толерантності в педагогіці. Акцентована увага на дослідженнях технології аналізу чинників, що сприяють формуванню толерантності або інтолерантності в освітньому середовищі. Узагальнюючи власний досвід, автор пропонує ті методи дослідження, які вважає найбільш ефективними.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, метод семантичного диференціала, шкала толерантності – інтолерантності, карта толерантності.

Статья посвящена исследованию толерантности в педагогике. Акцентировано внимание на исследованиях технологии анализа факторов, способствующих возникновению толерантности или интолерантности в образовательной среде. Обобщая

собственный опыт, автор предлагает те методы исследования, которые считает наиболее эффективными.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, метод сематического дифференциала, шкала толерантности – интолерантности, карта толерантности.

The article is devoted to the study of tolerance in pedagogy. Attention is focused on studies that are focused on the technology of analyzing factors that contribute to the emergence of tolerance or intolerance in the educational environment. Summarizing his own experience, the author offers those research methods that he considers most effective.

Key words: tolerance, intolerance, method of sematic differential, tolerance-intolerance scale, tolerance map.

УДК 37.011

Крупенина Н.А.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри загальної,
спеціальної педагогіки,
реабілітації та інклюзивної освіти
Дніпровської академії
неперервної освіти

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Толерантність у сучасному світі не є абстрактною категорією, а глибоко пронизує повсякденність людини, є найбільш актуальною характеристикою для розвитку особистості.

Толерантність у сучасному українському суспільстві являє собою норму цивілізаційного компромісу між культурами і готовність до прийняття інших поглядів, умовою збереження різноманітності, права на несхожість, унікальність.

Формування толерантності та настанов толерантної свідомості в сучасному суспільстві є соціальним замовленням системи освіти. Культивування толерантності в освітньому просторі – необхідна умова розвитку гармонійної особистості. Створення і застосування в освітніх установах усіх рівнів наукових, освітніх і розвиваючих програм, спрямованих на формування усвідомленого ставлення до толерантності як найважливішої цінності суспільства, навчання міжкультурному діалогу, стає одним із найважливіших завдань сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження в межах проблемного поля толерантності представлені роботами як західноєвропейських авторів, так і вітчизняних. Серед сучасних авторів на теоретичному рівні концепт толерантності розробляли такі західноєвропейські автори, як: П. Ніколсон, М. Уолцер, Г. Оллпорт та ін.; серед вітчизняних учених Л. Бойчак, Р. Ткачева, Г. Солдатова, О. Шарова, Л. Шайгерова й ін.

Проблеми толерантності розглядалися також у працях класиків педагогічної думки (Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер та ін.) і залишаються актуальною для педагогічної думки ХХІ ст. (М. Андреєв, Л. Бернадська, Т. Білоус, О. Волошина, О. Грива, Т. Гурова, Я. Довгополова, М. Карандаш, Е. Койкова, О. Маті-

єнко, Л. Олексюк, О. Орловська, А. Скок, Н. Скрипник, Ю. Тодоровцева й ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що у вітчизняній педагогіці є декілька досліджень, спрямованих саме на технологію аналізу чинників, що сприяють формуванню толерантності або інтолерантності в освітньому середовищі. Тому, констатуємо значущість наявних праць, ми, узагальнюючи власний досвід, пропонуємо ті методи дослідження, які вважаємо найбільш ефективними.

На нашу думку, незважаючи на наявність численного діагностичного інструментарію, не всі методи адекватні цілям гуманітарної експертизи толерантності в освіті, тому є потреба у створенні надійного й апробованого методичного комплексу як для діагностики, так і для формування і розвитку толерантності.

Мета статті. Зробити аналіз методів дослідження, які спрямовані на технологію виявлення чинників, що сприяють формуванню толерантності або інтолерантності в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми беремо за основу визначення толерантності як терпимості та терпіння, якщо зважати на дослівний переклад терміна з англійської мови. Така трактовка наявна в дослідженнях західних науковців, наприклад, Майкл Уолцер вживає термін «терпимість» як синонім поняття «толорантність» [1].

Педагогічні дослідження можуть бути спрямовані на розкриття характеру взаємодії толерантних і інтолерантних соціальних цінностей, норм і зразків поведінки в освітньому середовищі.

Досвід проведення емпіричних досліджень проблем толерантності в закладах вищої освіти (Україна, Іракський Курдистан, Держава Катар) дозволяє нам стверджувати, що з метою формування інформаційної бази та подальшого аналізу

результатів дослідження воно повинно здійснюватися за допомогою сукупності методів: метод анкетування респондентів; індивідуальні бесіди й інтерв'ю, холл-тест; «фокус-група»; метод включеного спостереження й ін.

Для виявлення загального емоційно-психологічного сприйняття учасниками освітнього процесу поняття «толерантність» під час емпіричних досліджень ми використовували метод семантичного диференціала К. Осгула. Ця методика дозволяє наповнювати її будь-яким змістом. Від самого початку вона створена для виявлення реакцій респондентів на будь-який соціальний об'єкт. Метод семантичного диференціала може бути застосований для виявлення реакцій респондентів на будь-які поняття, що визначають норми та цінності.

Модифікація варіанта методики К. Осгула дозволяє структурувати семантичний простір десятима парами дихотомій:

- погано 1 2 3 4 5 гарно;
- неважливо 1 2 3 4 5 важливо;
- непотрібно 1 2 3 4 5 потрібно;
- марно 1 2 3 4 5 корисно;
- небажано 1 2 3 4 5 бажано;
- незначуще 1 2 3 4 5 значуще;
- несуттєво 1 2 3 4 5 суттєво;
- небезпечно 1 2 3 4 5 безпечно;
- незрозуміло 1 2 3 4 5 зрозуміло;
- приховано 1 2 3 4 5 відкрито.

Порівняльний аналіз отриманого емоційно-психологічного профілю поняття «толерантність» в університетах України й Іракського Курдистану виявив деякі відмінності: до позитивного семантичного простору тяжіють оцінки українських студентів. Ми вважаємо, що менш позитивні оцінки курдських студентів корелюють із показниками обізнаності щодо терміна «толерантність». Частотний аналіз і аналіз залежностей свідчать про те, що в групах курдських студентів кількість тих, хто жодного разу не чув цього терміна, переважає.

Під час конструювання шкал для оцінювання об'єкта встановлення толерантності важливо враховувати, в яку ситуацію потрапить об'єкт, який оцінює респондент. Показові щодо цього експерименти Р. Лап'єра (1934 р.), які підтвердили, що в різних ситуаціях індивіди демонструють різні моделі поведінки щодо того самого об'єкта [2].

Для емпіричного аналізу толерантності на рівні соціального інституту освіти необхідно виділити його основні сфери, рівні прояву інтолерантності настанов і поведінки. Спираючись на стандартний перелік змінних соціологічного аналізу, виділимо такі сфери толерантності: ґендерна, вікова, освітня, міжнаціональна, расова, релігійна, географічна, фізіологічна, міжкласова, політична, сексуально орієнтована, маргінальна.

На шкалі «толерантність – інтолерантність» можна виділити п'ять точок: протекціоністська

толерантність, ціннісна толерантність, прихована інтолерантність, вербальна інтолерантність, агресивна поведінкова інтолерантність.

Передбачається, що кожен індивід може мати різний рівень толерантності. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне розробити так звану «Карту толерантності», що складається із 60 клітин (12 сфер X 5 рівнів). Складання таких мап дозволить відповісти на багато важливих запитань, наприклад, про зміну толерантності під впливом різних суспільно значущих подій, процесів тощо залежно від віку респондента, рівня його освіти тощо.

Кожна клітина «Карти толерантності» може бути операціоналізована за допомогою питань анкети, які після відповідних процедур перевірок, оцінки їхньої надійності й обґрунтованості можуть набути статусу стандартизованих питань і використовуватися для моніторингу зміни рівнів толерантності.

Практика проведення емпіричних досліджень свідчить про те, що в межах запропонованої теми достатньо результативним є використання шкали соціальної дистанції Богардуса. Суть методики полягає в тому, що респондента просять визначити ті типи соціальних контактів, в які він охоче вступив би із представниками тієї чи іншої соціальної групи. Відповіді, що були запропоновані респонденту, сформовані на підставі результатів попередньої експертної процедури. 1992 р. Н. Паніна вперше включила цю методику в загальнонаціональне репрезентативне дослідження, спрямоване на вивчення психологічного стану населення України.

Запропонована методика дозволяє проводити кількісний вимір, що, безсумнівно, підвищує можливості моніторингових і компаративних досліджень.

Вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що в педагогічних дослідженнях толерантності необхідне (паралельно з іншими напрямками) вивчення такого елемента, як соціальна настанова, яка безпосередньо впливає на поведінку індивіда, але водночас не усвідомлюється особистістю, невербалізована та пов'язана з особистісним сенсом. Традиційно застосовуються кількісно-оціночні методи дослідження (наприклад, шкали Л. Терстоуна та Р. Лайкерта), які засновані на інформації, яку респонденти надають усвідомлено. Активно використовуються якісні методи дослідження, наприклад, сфокусовані групові інтерв'ю.

Висновки. Стратегічний план педагогічного дослідження толерантності полягає в тому, щоби розглянути якісні та кількісні аспекти даного поняття в індивідів із різними соціально-демографічними характеристиками, досліджувати причини, мотиви й аргументацію низького рівня толерантності (з'ясувати, чому мають місце етнічні, політичні, конфесійні упередження), провести серію педагогічних експериментів із формування

толерантної свідомості й оцінити, наскільки ефективні ті чи інші методи або засоби впливу. Аналіз причин, мотивів і аргументації інтолерантності настанов і поведінки важливий для вивчення контраргументації в процесі виховної роботи.

Звернення до вельми складної для розуміння і практичного повсякденного розгляду проблеми толерантності крізь призму конкретного педагогічного дослідження дозволить навчитися ставити дослідницькі запитання й отримувати на них відповіді у вигляді не однозначних істин, а ймовірного, нового знання. Пошук стійких зав'язків між змінними, виявлення впливу значень однієї ознаки

об'єкта або явища на значення іншого, визначення диференційованої сили латентних чинників може привести до емпірично вивірених, доказових висновків і практичного використання отриманих даних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Уолцер М. Про толерантність. Пер. з англ. М. Лупішко. Харків: Видавнича група «РА-Каравела», 2003.
2. La Pierre R. Attitude versus action. *Attitude Theory and Measurement* / M. Fishbein, N. John. N. Y., 1967.
3. La Pierre R. Attitudes versus actions. *Soc. Forces*. 1934. № 13. P. 230–237.